

КОНСТРУКЦІЯ NOMINATIVUS CUM INFINITIVO ЯК ФОРМА ПЕРЕДАННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В “КІРОПЕДІЇ” КСЕНОФОНТА

Розглянуто інфінітивний зворот із називним відмінком як форму передавання внутрішнього мовлення у художньому тексті засобами непрямої мови. Проаналізовано структурні особливості введення конструкції Nominativus cum infinitivo, синтаксичні механізми її розгортання та лексико-стилістичні засоби передавання в ній оцінки героями своїх дій та поглядів.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, непряма мова, Nominativus cum infinitivo, керуюче дієслово мислення, головний ідентифікатор внутрішнього мовлення, лексика оцінки.

Для внутрішнього мовлення (ВМ) як складної проблеми, розв'язання якої лежить у площині психології, фізіології, літературознавства, лінгвістики та стилістики, від часу її виникнення і дотепер магістральним є саме відображення ВМ, його втілення у словесну композицію, тобто набуття ним матеріальної форми для можливості подальшого аналізу. У художньому тексті ВМ репрезентується різноманітними конструкціями з чужим мовленням, яке, за твердженням М. Волошинова (М. Бахтіна), є “мовленням у мовленні, висловлюванням у висловлюванні, але водночас – це й мовлення про мовлення, висловлювання про висловлювання” [3, с. 113]. Щодо способів передавання чужого висловлювання, то нарівні з прямою мовою, невласне-прямою мовою та безпосереднім передаванням змісту думок персонажа в плані автора-оповідача [6, с. 324] сюди належить і непряма мова (НМ).

Пряму мову ми розглядаємо як первинний і найпоширеніший спосіб передачі чужої мови, при якому мова іншого передається достеменно, точно, слово в слово, без жодних змін, з урахуванням усіх її індивідуальних особливостей – модального, актуального та структурного планів [7, с. 16]. Невласне-пряма мова надає змогу авторові не дотримуватися особливостей мови героя, а обирати лише найбільш суттєве [6, с. 326]. Автор же звертається до НМ тоді, коли важлива не мовна форма чужого висловлювання, а його зміст, закладена в ньому інформація [1, с. 6], хоча слова та звороти в непрямої мові “народжені зі самої свідомості героя” [3, с. 130].

Актуальність дослідження визначається не тільки незмінним інтересом дослідників до феномену внутрішнього мовлення, але й необхідністю систематизації форм його відображення в художньому тексті, починаючи з найдавніших творів, тому мета статті – визначити специфіку відображення внутрішнього мовлення у тексті “Кіропедії”

Ксенофонта засобами НМ, зокрема, конструкцією Nominativus cum infinitivo. При цьому аналізуються не тільки безпосередньо логічний підмет та присудок конструкції, але і всі мовні одиниці, які належать до груп суб'єктної та предикатної синтаксем. *Об'єктом* дослідження є синтаксична конструкція Nominativus cum infinitivo як засіб передавання внутрішнього мовлення у формі НМ, предметом – структурні особливості мовних одиниць введення конструкції Nominativus cum infinitivo з акцентом на синтаксичні механізми її розгортання та лексико-стилістичні засоби передавання у ній оцінки героями своїх дій та поглядів.

У реченні НМ, окрім об'єктного звороту Accusativus cum infinitivo [8], може вживатися суб'єктний зворот Nominativus cum infinitivo. Як і в комплексах з акузативом, схеми функціонування конструкції класифікуємо залежно від структури введення конструкції, форми вираження керуючого дієслова мислення як головного ідентифікатора внутрішнього мовлення [9] та наявності інших ідентифікаторів (прямих/непрямих), а саме:

а) два прямі маркери (дієслово мислення у фінітній формі + вказівний займенник αὐτός в давальному відмінку однини) + НМ, виражена конструкцією Nominativus cum infinitivo;

б) один прямий маркер (дієслово мислення) + НМ, виражена конструкцією Nominativus cum infinitivo.

Щоб з'ясувати особливості функціонування кожної зі схем, розглянемо спочатку низку прикладів першої схеми, звернувши увагу на особливості синтаксичного розгортання конструкції та мовні засоби, які відображають ставлення персонажів до предмета їхніх роздумів:

βουλόμενος δὲ κατὰσκοπόν τινα πέμψαι ἐπὶ Λυδίας καὶ μαθεῖν ὃ τι πράττει ὁ Ἀσσύριος, ἔδοξεν αὐτῷ ἐπιτήδειος εἶναι Ἀράσπας ἔλθεῖν ἐπὶ τοῦτο (VI, 1) – *він (Кір), прагнучи послати якогось спостерігача в Лідію і дізнатися, що робить цар Ассирії, думав, що найбільш придатним для цього є Арасп. У конструкції фіксуємо предикативне означення ἐπιτήδειος із семою “той, що відповідає нормі якості” (семний аналіз прикметників здійснюємо за класифікацією З. Вердієвої [2]), яким Кір дає свою оцінку можливому спостерігачу за ассирійським царем.*

Ἔδοξεν οὖν αὐτῷ πολλὴ στρατιὰ παρεῖναι· δύο γὰρ ὁμοῦ ἦσαν φυλακαί,

πολλούς τε αὐτὸς ἦκεν ἔχων ἱππέας καὶ πεζοούς (I, 4) – Йому (сину ассирійського царя) здалося, що у нього велике військо: бо разом з ним було двоє охоронців, і сам він прибув, маючи багато вершників та піхотинців. Акт ВМ містить суб'єктну конструкцію, в якій означенням до іменника στρατῖά виступає прикметник πολλή, який вказує на кількість, що перевищує необхідну. Думка героя про чисельність його війська, виражена в конструкції, конкретизується причиновими доводами, вираженими двома незалежними реченнями зі сполучником γάρ (δύο γάρ ὁμοῦ ἦσαν φυλακαί, πολλούς τε αὐτὸς ἦκεν ἔχων ἱππέας καὶ πεζοούς) за схемою: Nominativus cum infinitivo → причинове речення + причинове речення.

Καὶ τοὺς ἀμφὶ τὸ στρατεύμα δὲ ὑπηρετάς ἰσομοίρους πάντων ἀεὶ ἐποίει· οὐδὲν γάρ ἦτιον τιμᾶν ἄξιον ἔδοκει αὐτῷ εἶναι ἀμφὶ τὰ στρατιωτικὰ ὑπηρετάς οὔτε κηρύκων οὔτε πρέβεων (II, 1) – прислужникам у війську він надав однакову частку, бо йому (Кіру) здавалося, що гідно вшановувати прислужників у війську нічим не менше ані за вісників, ані за послів. У звороті бачимо предикативний прикметник ἄξιον із семою “відповідність нормі якості”, компаративний прислівник ἦτιον з архісемою “мала величина” та додатковою семою “якість, нижча за норму”, який разом із заперечним займенником οὐδὲν творить літоту і весь вираз οὐδὲν ἦτιον набуває значення “нарівні, однаково”, тобто ознаку “спосіб дії, що відповідає нормі”. Підмет конструкції виражений дієсловом τιμᾶν, яке належить до лексико-семантичної групи дієслів ставлення з позитивною оцінкою [4, с. 91]. Такою лексикою Кір обґрунтовує справедливість свого вчинку – надання однакового утримання з метою зробити всіх у війську рівними.

μέγιστον δ' αὐτῷ ἔδοξεν εἶναι τὸ ἐν στρατείᾳ ὄντας τῶν εἰς τὸν αὐτὸν κίνδυνον ἐμβαίνόντων μηδενὸς οἴεσθαι δεῖν πλείω παρατίθεσθαι, ἀλλὰ τοῦτο νομίζειν ἡδίστην εὐωχίαν εἶναι τοὺς συμμάχεσθαι μέλλοντας ὅτι βελτίστους παρασκευάζειν (V, 2) – йому (Гобрію) здавалося, що найважливіше думати про те, що тим (персам), які перебувають у військовому поході, повинні прислужувати краще, ніж комусь із тих, що наражаються на однакову небезпеку, але вважати, що це є найсолодшим бенкетом – підготувати майбутніх соратників як найкращих. НМ присвячено роздумам Гобрія про військові обов'язки персів та їх підготовку як союзників. У

конструкції виступає предикативний прикметник μέγιστον з архісемою “якість, що вища за норму” та додатковою семою “якість, що набагато вища за норму”. Логічний підмет конструкції виражений двома субстантивованими інфінітивами з дієсловами мислення οἴεσθαι та νομίζειν, кожен з яких переходить у конструкцію Accusativus cum infinitivo. У першій конструкції ἐν στρατείᾳ ὄντας δεῖν πλείω παρατίθεσθαι ми зауважуємо прислівник у компаративі πλείω з архісемою “кількість, що перевищує необхідну” та додатковою семою “кількість, що вища за норму”; а у другій – ἡδίστην εὐωχίαν εἶναι – означення, виражене прикметником у найвищому ступені ἡδίστην зі семою “той, що викликає задоволення” та додатковою семою “якість, що набагато перевищує норму” та прикладку, в групі якої виступає прикметник у найвищому ступені βελτίστους з архісемою “відповідність нормі” та додатковою семою “якість, що вища за норму”. Серед стилістичних засобів фіксуємо асонанс (ο), алітерацію (ν), оміотелевти (шість повторів закінчення -ο(ω)ν, три – закінчення -σθαι).

У наступних прикладах відображено роздуми головного героя про час. Саме поняття час, як наголошує В. Маслова, втілюється у мовній моделі завдяки тісному зв'язку структур пізнання з мовою [5, с. 86-88]. Варто мати на увазі, що час буває як об'єктивним (фізичним), так і суб'єктивним (психологічним). Останній ми фіксуємо в двох випадках:

Ἐκάλει δὲ ὡς τὰ πολλὰ τῶν ταξιάρχων οὐς καιρὸς αὐτῷ δοκοίη εἶναι (II, 1) – він (Кір) запрошував до себе більшість тих таксіархів, чий час, як йому, мабуть, здавалося, настав; Καίρως οὖν ἔδοκει αὐτῷ εἶναι νῦν ἐμβαλεῖν περὶ τοῦτου ψῆφον, ἐν ᾧ καὶ οἱ ὁμότιμοι ὤκνουσιν τῆν τοῦ ὄχλου ἰσομοίριαν (II, 2) – йому (Кіру) здавалося, що настав час прийняти таке рішення тоді, коли і гомотими боялися рівності з черню. Група підмета тут розширена означальним реченням, яке пояснює іменник καιρὸς, що окреслює конкретний момент часового простору (Nominativus cum infinitivo → означальне речення). Поняття часу тут вносить у ВМ елемент суб'єктивного відображення дійсності.

Розглянемо тепер приклади, які функціонують за другою схемою:

Ἰσχυρότατον γάρ τῶν ἐγγύς φύλων τοῦτο ἔδοκει εἶναι (I, 5) – бо у нього (царя Ассирії) була думка, що цей (народ) є наймогутнішим із сусідніх народів. У конструкції фіксуємо предикативний прикметник у найвищому ступені

ἰσχυρότατον з архісемою “той, що має фізичну силу” та додатковою семою “відповідність якості вище норми”, яким характеризуються мідійці.

Ὅρῶν οὖν καὶ τοὺτους σινομένους πολλὰ τὴν Μηδικήν, τοῦτων ἂν ἐδόκει ἦδιον ἀπαλλαγήναι ἢ ἄλλον ὄχλον εἰσδέξασθαι (V, 5) – *Бачачи, що ти сильно спустошують мідійську землю, він (Кіаксар) думав, що краще за це було б відійти, ніж перейти інше військо.* Кіаксар тут розмірковує про переваги одних військових дій над іншими. Інфінітивна конструкція (з еліпсисом інфінітива εἶναι) містить предикативний прикметник суб’єктивної оцінки ἦδιον у вищому ступені з архісемою “те, що дає задоволення” з додатковою семою “якість, вища за норму”. У НМ спостерігаємо оміотелевт (чотири повтори закінчення -ο(ω)ν).

Проведений аналіз мовних засобів передання внутрішнього мовлення за допомогою конструкції Nominativus cum infinitivo дає змогу стверджувати таке:

1. Головними ідентифікаторами внутрішнього мовлення, вираженого конструкцією Nominativus cum infinitivo, є ввідне дієслово із семантикою мислення у фінітній формі та зворотний займенник αὐτῷ. При цьому керуюче дієслово може стояти у формі Indicativus imperfecti, aoristi, і навіть в optativus. Переважає його вживання в Indicativus imperfecti (50%) як у часі, що вказує на тривалість роздумів.

2. Акти внутрішнього мовлення у творі, виражені конструкцією Nominativus cum infinitivo, можуть мати елементарну структуру (25%), а частіше – розгорнуту (75%), зумовлену розширенням груп підмета чи присудка, нашаруванням інших інфінітивних конструкцій чи синтаксичних конструкцій-речень, що здійснюється для деталізованого зображення процесу внутрішнього мислення. Складна структура НМ безпосередньо пов’язана з відображенням складності процесу самоаналізу, оскільки людина може роздумувати про себе лише завдяки когнітивним процесам, яким і є ВМ [10, 2].

3. Майже всі конструкції містять внутрішню суб’єктивну оцінку описуваних героями фактів, яку Ксенофонт зазвичай здійснює за допомогою компаративних структур (вищий і найвищий ступені порівняння прикметників та прислівників: ἦδιον, μέγιστον, ἰσχυρότατον, ἠδίστην, βελτίστους, πλείω) чи звичайного ступеня (ἐπιτήδειος, πολλή, ἄξιον), але, як правило, від прикметників лише із семами “відповідність нормі якості” чи “відповідність якості, що вища за норму”. Регулярне вживання оцінної лексики свідчить про намагання персона-

жів якомога переконливіше довести собі правильність власних поглядів як таких, що відповідають уявленням про норму якості чи кількості, але головно таких, які перевищують цю норму.

4. Внутрішнє мовлення, передане конструкцією Nominativus cum infinitivo, стилістично забарвлене. Воно характеризується своєрідним звукописом та експресивним колоритом, що досягається використанням асонансу, алітерації, оміотелевту та літоти, які сприяють змалюванню процесу ВМ як інтенсивного та динамічного.

Перспективи дослідження полягають у розгляді інших форм передання внутрішнього мовлення, а саме – підрядних додаткових речень у тексті твору Ксенофонта.

Література

1. Арцишевська А. Л. Лінгвопрагматична типологія репрезентуючого компонента в системі форм репродукції чужої мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / А. Л. Арцишевська. – Львів, 2001. – 20 с.
2. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке : учеб. пособие / З. Н. Вердиева. – М. : Высш. шк., 1986. – 120 с.
3. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка / В.Н. Волошинов. – Ленинград : Прибой, 1930. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www2.unil.ch/slav/ling/textes/VOLOSHINOV-29/introd.html>.
4. Лексико-семантические группы русских глаголов : учеб. слов.-справ. / под общ. ред. Т. В. Матвеевой. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1988. – 153 с.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск : Тетра Системс, 2008. – 272 с.
6. Сігал М. В. Форми передачі внутрішнього мовлення у художньому тексті / М. В. Сігал // Проблеми семантики слова, речення та тексту / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : КНЛУ, 2008. – Вип. 21. – С. 320–330.
7. Чумаков Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью / Григорий Михайлович Чумаков. – К. : Вища шк., 1975. – 220 с.
8. Щербата М. В. Відмінкові інфінітивні конструкції як форма передання внутрішнього мовлення в “Кіропедії” Ксенофонта / М. В. Щербата // Наук. вісн. Волинськ. держ. уні-ту, Сер.: Філол. науки. Мовознавство. – 2011. – № 3 (6). – С. 117–120.
9. Щербата М. В. Ідентифікатори внутрішнього монологу у давньогрецькому романі / М. В. Щербата // Studia Linguistica : зб. наук. праць. КНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 5. – С. 154–159.

10. Morin A. Possible links between self-awareness and inner speech: Theoretical background, underlying mechanisms, and empirical evidence [Electronic resource] / Alain Morin // Journal of Con-

sciousness Studies. – 2005. – 12 (4–5). – P. 115–134. – Access mode : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.96.2675&rep=rep1&type=pdf>.

The article is devoted to the analysis of The Subjective Infinitive Construction as form of transmission of the inner speech in a literary text by means of indirect speech. The structural features of parenthetical word of construction “Nominative case with the indefinite form of the verb”, syntactic mechanisms of its unfolding and lexical stylistic facilities of transmission in its structure evaluation of heroes’ actions and opinions are analysed.

Key words: *inner speech, indirect speech, Nominativus cum infinitivo, main verb, main identifier of inner speech, subjective evaluation.*

Рассмотрен инфинитивный оборот с именительным падежом как форма передачи внутренней речи в художественном тексте средствами косвенной речи. Проанализированы структурные особенности ввода конструкции Nominativus cum infinitivo, синтаксические механизмы ее развертывания и лексико-стилистические средства передачи в ней оценки героями своих действий и взглядов.

Ключевые слова: *внутренняя речь, косвенная речь, Nominativus cum infinitivo, управляющий глагол мышления, главный идентификатор внутренней речи, оценочная лексика.*